

Barnomsorg

Fniss...jag vill bli brandman
för att om man skall släcka eld
åker brandmän bil! Och så vill
jag bli prinsessa...

Yolanda, 5 år, dagis

Åka moppas (morfars) rallybil!

Noah, 2,5 år, dagis

Sjuksköterska som mamma!
eller prinsessa... Men inte
läkare för de jobbar ju med
sprutor...

Julia, 4 år, dagis

Ungdomen
skulle vara
ett idealiskt
tillstånd om
den kom lite
senare i livet.

*James Thurber,
1894–1961*

Foto: Mari Joršter

Barnomsorg

År 1998 fick förskolan sin första läroplan. I den läroplanen finns många likheter med den obligatoriska skolan. En viktig skillnad är dock att målen i förskolans läroplan är formulerade som strävansmål, det vill säga, anger vad förskolan skall sträva att utveckla hos varje barn. I förskolan har även betydelsen att utveckla lust och nyfikenhet samt tilltro till egen förmåga en stor betydelse, inte som i skolan – att uppnå en viss bestämd kunskapsnivå.

Organisation

Barnomsorg kommunens skyldighet

Ansvar för barnomsorgen överflyttades 1998 från social- till utbildningsdepartementet. Skolverket övertog därmed ansvaret samtidigt som den nya skolformen förskoleklass infördes. Förskolan fick nu även sin första läroplan vilket var ett viktigt led i förskolans övergång till utbildningssystemet (*Läroplan för förskola, Lpfö 98*).

Barnomsorg används som en samlande benämning för förskoleverksamhet och skolbarnomsorg. Till och med det år ett barn fyller tolv år är kommunerna skyldiga att tillhandahålla plats inom förskoleverksamheten eller skolbarnomsorgen om föräldrarna arbetar, studerar eller om barnet har ett eget behov av verksamheten.

Förskolan är numera det första steget i vårt utbildningssystem och från och med den 1 januari 2003 är förskolan tillgänglig för alla fyra- och femåringar. Förskolan ska omfatta minst 15 timmar per vecka och sammanlagt 525 timmar per år.

Skolbarnomsorgens uppgift är att komplettera skolan, såväl tidsmässigt som innehållsmässigt, samt erbjuda barn mellan 6 och 12 år en meningsfull fritid och stöd i utvecklingen.

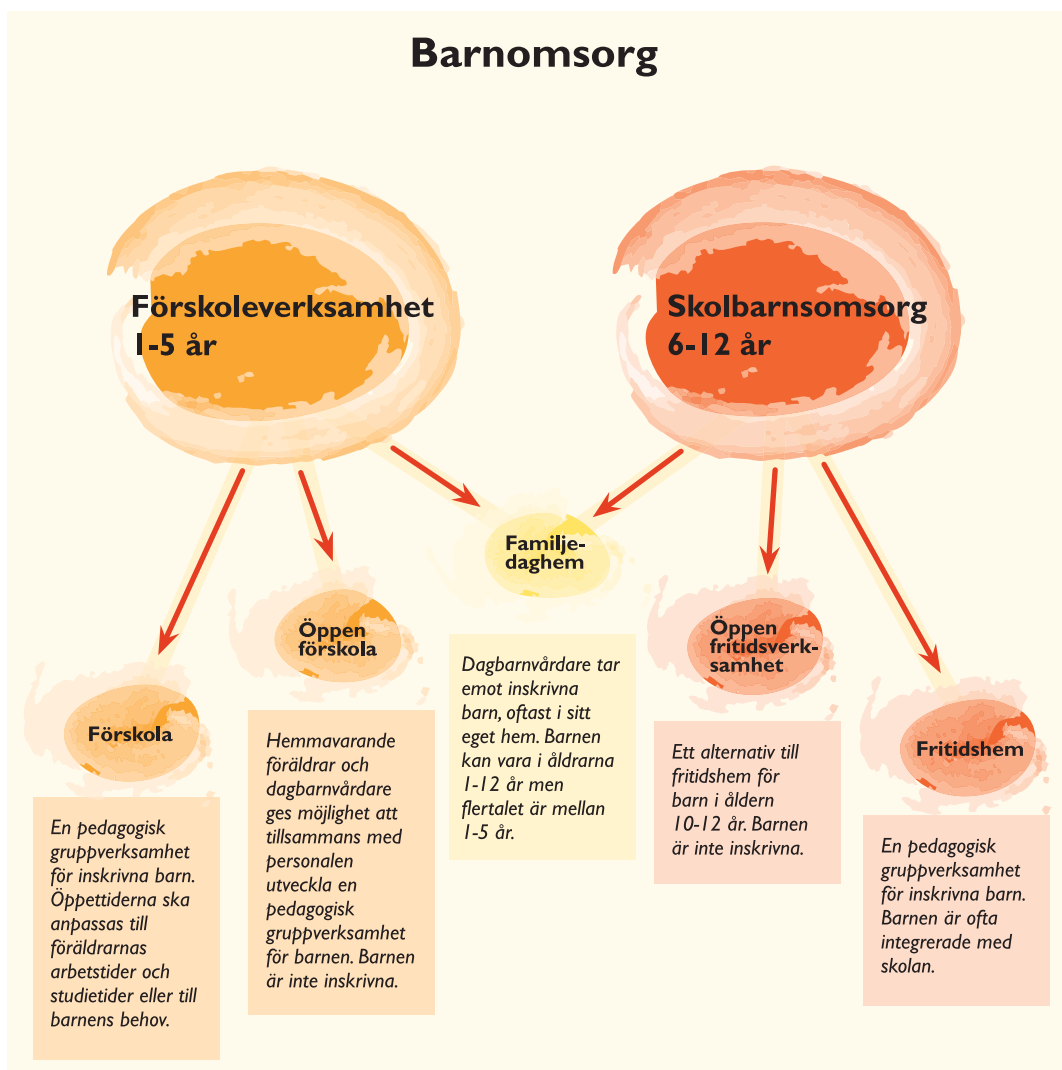
1975 – Lagen om förskoleverksamhet kom till som resultat av Barnstugeutredningen.

1982 – Kommunerna blev skyldiga att erbjuda alla 6-åringar plats i förskolan om minst 525 timmar.

1998 – Den nya skolformen förskoleklass infördes.

2003 – Förskolan blev tillgänglig för alla fyra- och femåringar.

Barnomsorg

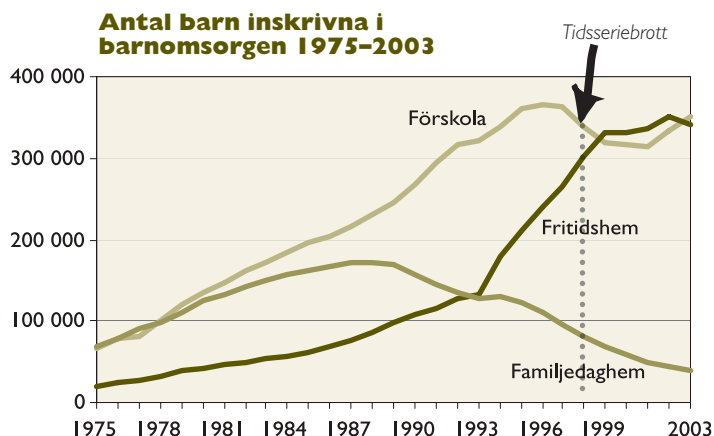
Barn

Barnomsorgen har byggts ut kraftigt

Barnomsorgen har byggts ut kraftigt under de senaste decennierna. Utbyggnaden har framför allt gällt förskolor och fritidshem. Mellan 1975 och 1997 ökade antal inskrivna barn i barnomsorg från drygt 237 000 till omkring 723 000. Utbyggnaden var särskilt stor under 1990-talet. Höga födelsetal och kommunernas ökade ansvar från och med 1995 att tillhandahålla plats till de barn som har behov av barnomsorg, medförde rekordmånga nya platser i mitten av 1990-talet. Hösten 2003 var 733 500 barn inskrivna i förskoleverksamhet eller skolbarnomsorg, vilket var det högsta antalet inskrivna barn någonsin. Av dessa var 351 700 inskrivna i förskolan, 341 900 i fritidshem och 40 000 i familjedaghem.

Tidsseriebrott 1998

Flera av de förändringar som skett inom barnomsorgen påverkar möjligheterna att göra jämförelser mellan statistik före och efter 1998. Införande av förskoleklass 1998 har medfört att förskolan numera tar emot barn i åldern 1–5 år mot tidigare 1–6 år samt att allt fler sexåringar är inskrivna i fritidshem. Måttidpunkten ändrades även 1998 till att gälla 15 oktober i stället för som tidigare 31 december.

Ökningen av barnomsorg fortsätter

Trots att antalet barn i befolkningen har minskat under 2000-talet, ökar antalet barn inskrivna i barnomsorg. Hösten 2001 och 2002 var 77 respektive 81 procent av alla barn i åldern 1–5 år inskrivna. Hösten 2003 var motsvarande andel 83 procent. För barn i åldern 6–9 år uppgick motsvarande andel hösten 2001 till 69 procent och hösten 2003 till 76 procent. Andelen barn 10–12 år i barnomsorg har varit relativt konstant från hösten 2001 till hösten 2003 (ca 10 procent).

Barnomsorg i enskild regi, framförallt förskolor, ökade kraftigt under 1990-talet. Andelen barn i enskilda daghem/förskolor har ökat från 5 procent år 1991 till 17 procent år 2001. För 2002 och 2003 är andelen oförändrad (17 procent).

Barnomsorg 15 oktober 2003				
	Antal inskrivna barn	Andel inskrivna barn i procent av samtliga i respektive ålder		
		1–5 år	6–9 år	10–12 år
Barnomsorg	733 500	83	76	10
kommunal	642 150	69	70	9
enskild	91 400	13	6	1
Förskoleverksamhet	385 387	82	0,4	.
förskola	351 700	75	0,6	.
familjedaghem	33 700	7	.	.
Skolbarnomsorg	348 100	0,2	75	10
fritidshem	341 900	0,2	74	10
familjedaghem	6 300	.	1,3	0,3

Med barnomsorg i enskild regi avses

verksamhet som kommunen har ett övergripande ansvar för men som drivs av annan huvudman än kommunen, t.ex. ekonomiska föreningar och stiftelser.

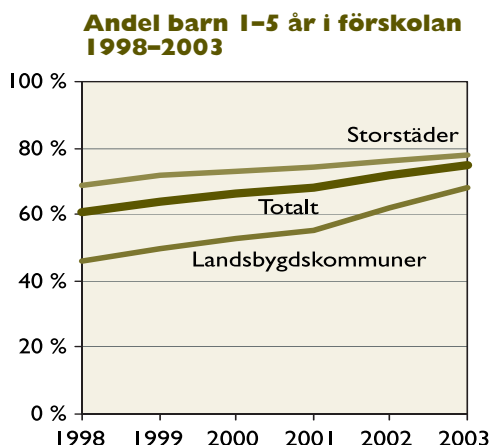
Förskolan 1-5 år

Andelen barn i förskolan fortsätter att öka

Förskolan är det första steget i det livslånga lärandet. Målet är en väl fungerande förskola med hög pedagogisk kvalitet tillgänglig för alla barn. Förskolan har därigenom stor social betydelse genom att bidra till goda uppväxtvillkor och att barn med olika social, etnisk och kulturell bakgrund kan mötas. Därför anses det viktigt att alla barn kan erbjudas en plats i förskolans pedagogiska verksamhet.

Hösten 2003 var 75 procent av barnen 1-5 år inskrivna i förskola, en ökning med 3 procentenheter jämfört med hösten 2002. Hösten 2000 och 2001 var andelen inskrivna barn 66 respektive 68 procent. Den relativt kraftiga ökningen av andelen inskrivna barn i förskolan berodde bland annat på att nya grupper (barn till arbetslösa och föräldralediga) i början på 2000-talet fick tillgång till förskolan samt att förskolan är avgiftsfri 15 timmar per vecka för alla 4-5-åringar från och med 2003.

De stora regionala skillnaderna minskar

Högst andel barn i förskolan fanns hösten 2003 i kommuner med mer än 100 000 invånare (78 procent) och lägst andel (68 procent) i kommuner med mindre än 10 000 invånare. Den nya läroplanen för förskolan och nya regler är de viktigaste skälen till att skillnaderna mellan storstads- och landsbygdskommuner har minskat relativt kraftigt mellan 2001 och 2003.

Enligt skollagen ska barn till föräldrar som är arbetslösa eller föräldralediga för vård av annat barn erbjudas plats i förskoleverksamhet. Verksamheten ska omfatta 3 timmar per dag eller 15 timmar per vecka.

Gruppstorlekarna har stabiliserats på en relativt hög nivå

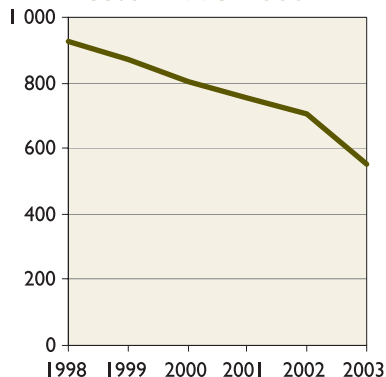
Gruppstorlekarna inom förskolan ökade kraftigt under de första åren på 1990-talet och fortsatte att öka, om än i något långsammare takt, under slutet av 1990-talet. Under början av 2000-talet har den genomsnittliga gruppstorleken stabiliserats på en relativt hög nivå, drygt 17 barn. Spridningen av gruppstorlekar har i stort sett varit oförändrad 2000–2003. I hälften av grupperna fanns mellan 15–20 barn under denna period. Skolverkets utvärdering av förskolan visar att det främst är ekonomiska prioriteringar som är avgörande för gruppernas storlek.

Antalet förskolebarn i familjedaghem fortsätter att minska

Antalet barn 1–5 år i familjedaghem har minskat sedan början av 1990-talet. Under perioden 1998–2003 har antalet inskrivna barn nästan halverats, från 61 300 till 33 700. Andelen 1–5-åringar i familjedaghem av samtliga barn i åldersgruppen var 7 procent hösten 2003.

**Antal öppna förskolor
hösten 1998–2003**

Kraftig minskning av öppna förskolor

Sedan början av 1990-talet har det skett en minskning av antalet öppna förskolor. I början av 1990-talet fanns drygt 1 600 öppna förskolor jämfört med endast 551 år 2003. Cirka hälften (286) av dessa hade öppet mer än 16 timmar per vecka. Uppgifter om antalet barn saknas då det inte sker någon inskrivning i den öppna förskolan.

Få barn får modersmålsstöd

Hösten 2003 hade 49 300 av de inskrivna barnen i förskolan ett annat modersmål än svenska. Av dessa fick 14 procent modersmålsstöd. Det var betydligt lägre andel som får modersmålsstöd bland barn i förskoleverksamhet än bland barn i grundskolan. Endast var sjätte kommun erbjöd modersmålsundervisning i förskolan hösten 2003. Modersmålsstödet är dock inte reglerat i lag eller i annan författning.

Minskat antal barn i skolbarnsomsorgen

Antalet barn inskrivna i skolbarnsomsorgen (fritidshem och barn 6-12 år i familjedaghem) uppgick totalt till 348 100 år 2003, en minskning med 10 400 jämfört med 2002. Det var första gången som antalet barn i skolbarnsomsorgen minskat sedan mitten på 1970-talet.

Antal inskrivna barn i fritidshem år 2003 var 341 900, en minskning med 9 800 jämfört med år 2002. Andelen inskrivna barn i åldern 6-9 år respektive 10-12 år uppgick till 74 procent respektive 10 procent år 2003.

Antalet inskrivna skolbarn i familjedaghem var störst i slutet av 1980-talet och har därefter successivt minskat. År 2003 hade antalet sjunkit till 6 300 inskrivna barn. De allra flesta var i åldern 6-9 år.

För barn i åldern 10-12 år är öppen fritidsverksamhet ett alternativ till fritidshem och familjedaghem. År 2003 hade knappt var fjärde kommun öppen fritidsverksamhet. Totalt fanns det 581 avdelningar, 36 färre än 2002.

Skolbarnsomsorg 2000-2003

	Antal inskrivna barn		Antal avdelningar i öppen fritidsverksamhet
	Fritidshem	Familjedaghem (6-12 år)	
2000	332 500	12 350	570
2001	336 500	9 840	630
2002	350 700	7 790	620
2003	341 900	6 270	580

Personal

Anställda som arbetar med barn har omräknats till årsarbetare med hjälp av tjänstgöringsgraden. Anställda som inte räknas med är städ- eller kökspersonal samt personal som medverkar i arbetet genom arbetsmarknadspolitiska åtgärder.

Personalökning i förskolan

Den 15 oktober 2003 uppgick antalet årsarbetare inom förskolan och fritidshemmen till 84 800, en ökning med 2 000 jämfört med 2002. Antalet årsarbetare minskade i den öppna förskolan och på fritidshem men ökade på förskolan. Antalet dagbarnvårdare i familjedaghem fortsatte att minska. Hösten 1998 fanns drygt 14 600 dagbarnvårdare att jämföras med endast 7 700 hösten 2003.

Personal i barnomsorgen 15 oktober 1998–2003

	Antal årsarbetare			Antal dagbarnvårdare
	Förskola	Fritidshem	Öppen förskola	
1998	59 800	19 000	.	14 600
1999	59 300	18 700	650	12 500
2000	58 100	19 000	630	10 500
2001	58 700	19 400	600	9 300
2002	63 100	19 100	550	8 500
2003	65 500	18 800	480	7 700

Könsfördelningen är mycket ojämn

Könsfördelningen bland personalen är mycket ojämn. Endast var tjugonde som arbetar med barn i förskolor och fritidshem är män. Andelen har varit densamma sedan mitten på 1980-talet. Bland föreståndarna/arbetsledarna uppgick männens andel till 19 procent hösten 2003.

Personaltäthet

Mellan 1990 och 1998 ökade antalet barn per årsarbetare i förskolan från 4,4 till 5,7 barn. Mellan 2000–2003 har antalet barn per årsarbetare varit relativt konstant, mellan 5,3 och 5,4.

Under 1990-talet minskade personaltätheten kraftigt i fritidshemmen. År 2000 och 2001 var tätheten konstant för att 2002 åter minska. År 2003 gick det i genomsnitt 18,2 barn per årsarbetare. Jämfört med 1990 (8,3 barn/årsarbetare) har antalet barn per årsarbetare mer än fördubblats.

Andelen med pedagogisk högskoleutbildning sjunker

Andelen årsarbetare i kommunal förskola med pedagogisk högskoleutbildning har sjunkit från 54 procent 1998 till 52 procent 2003. För förskola i enskild regi har andelen sjunkit ännu mer, från 55 procent 1998 till 46 procent 2003. I framtiden kommer behovet av personal i förskolan att öka, då det föds fler barn än tidigare och andelen föräldrar som skriver in sina barn har ökat.

Personal i barnomsorgen 15 oktober 2003

	Årsarbetare i förskola		Årsarbetare i fritidshem	
	Antal	Andel i procent	Antal	Andel i procent
Förskollärare	32 400	49,5	4 400	23,5
Fritidspedagog	520	0,8	5 720	30,5
Barnskötare	27 540	42,1	..	..
Annan utbildning för arbete med barn	1 880	2,9	1 000	5,3
Ingen barnavårdsutbildning	3 150	4,8	..	..
Totalt	65 500	100,0	18 780	100,0

Kostnader

Barnomsorgen kostar drygt 46 miljarder

Den totala kostnaden för förskoleverksamhet och barnomsorg uppgick år 2003 till 46,5 miljarder kronor. Av dessa 46,5 miljarder svarade förskolan för 32,6 miljarder, familjedaghemmen för drygt 3 miljarder och fritidshemmen för 10,3 miljarder kronor.

Kostnad efter verksamhet 1998–2003

Kostnader i miljoner kronor i fasta priser, KPI (beräknat i 2003 års priser)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Förskola	28 121	28 246	28 140	28 471	30 648	32 613
Familjedaghem	5 538	4 974	4 256	3 675	3 423	3 067
Fritidshem	8 554	9 210	9 617	9 966	10 316	10 332
Öppen förskola	355	339	321	309	297	289
Öppen fritidsverksamhet för 10-12-åringar	132	130	145	159	163	161
Totalkostnad	42 700	42 900	42 500	42 600	44 800	46 500

Varje barn kostade 63 700 kronor

Den genomsnittliga kostnaden per barn uppgick år 2003 till 63 700 kronor, vilket var en ökning med 1 200 kronor jämfört med år 2002. Kostnaden var störst i förskolan med 93 400 kronor per barn. Därefter kom familjedaghemmen och fritidshemmen med knappt 72 000 kronor respektive 30 600 kronor per barn.

Kostnaden per barn i förskolor drivna i enskild regi var 16 500 kronor lägre än kostnaden per barn i förskolor drivna i kommunal regi.

Kostnad per inskrivet barn efter verksamhet 2003	
Kostnad i kronor	
Förskola, kommunal regi	93 400
Förskola, enskild regi	76 900
Familjedaghem	71 900
Fritidshem	30 600
Genomsnittlig kostnad	63 700

En förskola i förändring

Hur har förskolan utvecklats efter införandet av förskolans läroplan från 1998? Skolverket har utvärderat förändringen inom förskolan de senaste åtta åren.

Antalet i barngrupperna varierar stort

Barngruppstorlekarna varierar mycket mellan kommuner och ännu mer inom kommunerna. I storstadsområden och i större städer tenderar grupperna att bli större. Gruppstorlekarna avgörs i första hand av de ekonomiska resurser som finns och hur dessa prioriteras. Även barnens ålder, föräldrarnas efterfrågan och lokalernas storlek har betydelse för hur stora grupperna är.

Skillnader i rekrytering av personal

Möjligheterna att rekrytera utbildad personal skiljer sig mellan kommuner och förskolor. Svårast är situationen i glesbygden och i lågresursområden i storstäderna. Förskolorna ansvarar själva för att anlita vikarier men många förskolor avstår från att ta in några, bland annat för att spara pengar.

Personalens planeringstid ökar

Tiden för enskild planering ökar och dokumentation har blivit allt vanligare i förskolan efter läroplanens införande. Dokumentationen rör bland annat individuella utvecklingsplaner där personalen följer enskilda barns utveckling med skolan som förebild.

Allt större fokus på lärande

Balansen mellan lärande och omsorg har förändrats. Efter reformen har tyngdpunkten förskjutits mot lärande och kraven på förskolan har ökat. En del kommuner och förskolor formulerar uppnåendemål för vad barn ska prestera vid en viss ålder.

Ökat behov av särskilt stöd

Andelen barn med behov av särskilt stöd har ökat i många kommuner, främst i storstadsområdena. I många av de kommuner där barngruppernas storlek har ökat har även andelen barn i behov av särskilt stöd ökat. I många kommuner och främst i storstäderna bedöms resurserna som otillräckliga.

Skilda förutsättningar mellan förskolorna

Sammanfattningsvis visar utvärderingen att förskolorna har olika möjligheter att uppfylla kraven på verksamheten beroende på barnens förutsättningar och behov, barngruppernas storlekar, förskolans upptagningsområde samt hur resursstarka föräldrarna är.

Förskolor i högresursområden har bättre förutsättningar att lyckas genomföra sitt uppdrag med större framgång än skolor i lågresursområden. Dessa skolor har i regel lättare att rekrytera utbildad personal och har en lägre andel barn som är i behov av särskilt stöd. Även samverkan mellan förskola och hem fungerar bättre och förskolan har i högre grad lyckas anpassa verksamheten efter varje barns behov och förutsättningar.

Trots att det råder skilda förutsättningar mellan olika förskolor tar kommunerna liten hänsyn till det vid fördelning av resurser.

